

Σύνοψη

Η κανονιστική σκοπιά των ζητημάτων δικαίου, («εφαρμοσμένης») ηθικής και βιοηθικής που εξετάζονται στις επόμενες αναπτύξεις έγκειται στο ερώτημα: ποιά κρατική διευθέτηση αυτών των *κοινωνικών* προβλημάτων είναι *νομιμοποιημένη*; Σύμφωνα με τις ηθικές και πολιτικές αρχές που αναπτύχθηκαν στη θεωρητική θεμελίωση των παραδόσεων, η ζητούμενη κρατική παρέμβαση δεν είναι νομιμοποιημένη, και συνεπώς *νόμιμη* (από την οπτική γωνία του ίδιου του *συνταγματικού* νομοθέτη¹), όταν απλώς και μόνο βασίζεται στη γνώμη της πλειοψηφίας, αλλά επειδή είναι επιβεβλημένη ή επιτρεπτή για τους *ορθούς* λόγους, ιδίως ως προς την προστασία ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων στην ονομαστική (*ηθική*) αξία τους. Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον μας ακολουθεί τη φυσιολογική πορεία της ανθρώπινης ζωής και την περιπέτεια του βίου², από τη στιγμή που ούτε καν έχει αρχίσει ο τελευταίος, ήτοι από το ζήτημα των *αμβλώσεων*, μέχρι τη στιγμή που, ενώ ο βίος έχει ουσιαστικά περατωθεί, είναι εφικτή η συνέχιση ή η παράταση της ανθρώπινης ζωής, ήτοι μέχρι το ζήτημα της *ευθανασίας*, χωρίς να παραλείψουμε το ζήτημα των ερχομένων προσώπων και των επερχομένων καταστάσεων *εν ονόματι της επιστήμης*.

Η έκθεση που ακολουθεί είναι μεν, λόγω του αντικειμένου της, του χαρακτήρα των παραδόσεων στις οποίες βασίζονται οι επόμενες αναπτύξεις, καθώς και της συνθέσεως του *εκάστοτε* ακροατηρίου, αποσπασματική, αλλά και ηθελημένα *επιλεκτική*: εξετάζονται κατά σειράν τα ζητήματα των *αμβλώσεων*, από τα ζητήματα της *τεκνοποιίας* η *ακούσια πατρότητα*, από τα ζητήματα του *απαραβιάστου* του προσώπου (με επίκεντρο την ηθική και πολιτική φιλοσοφία του Kant) το *καθεστώς* του ανθρώπινου σώματος, η *συναίνεση* του ενημερωμένου ασθενούς, το *καθήκον ειλικρίνειας* του ιατρού, η *απαγόρευση των βασανιστηρίων*, η σημασία του *αριθμού* των δυνητικών θυμάτων και – κατ' αντιδιαστολήν – τα *καθήκοντά* μας έναντι των *ζώων* και, τέλος, η *ευθανασία*. Το τελευταίο κεφάλαιο πραγματεύεται ορισμένα ηθικά και δικαιοϊκά ζητήματα που, σε σύγκριση προς τα προηγούμενα ίσως περισσότερο παραδοσιακά,

¹ Ως προς τη θεσμική κινητοποίηση του *κοινού νομοθέτη* κατατοπιστική είναι οι συλλογές των αποφάσεων και των σχετικών επιστημονικών εκθέσεων της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, *Θέσεις για σύγχρονα προβλήματα: κείμενα 2000 - 2007* (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 2007) και *Θέσεις για σύγχρονα προβλήματα: κείμενα 2008 - 2013* (ό. π., 2014), διαθέσιμες και στον διαδικτυακό ιστότοπό της: <http://www.bioethics.gr/index.php/el/ekdoseis>.

² Για τη διάκριση και τη βαρύνουσα σημασία της βλ. τις επισημάνσεις του Παύλου Σούβρα στη θεωρητική θεμελίωση των παραδόσεων, § V.

προκαλούνται κατά κύριο λόγο από την σύγχρονη μας άνευ προηγουμένου εξέλιξη της βιοτεχνολογίας: πρόκειται για τα ζητήματα της ανθρωπίνης κλωνοποίησης, της προστασίας της γενετικής ταυτότητας, της δίκαιης αντιμετώπισης της γενετικής κακοτυχίας, καθώς και της ακριβοδικίας των κλινικών μελετών³.

Δεν φιλοδοξούμε να απαντήσουμε πλήρως στα ζητήματα αυτά· εξ άλλου δεν κατέχουμε την απόλυτη αλήθεια (με τα μάτια του Θεού)· εν πάση περιπτώσει, αν δεν καλούμαστε εν προκειμένω να διευρύνουμε τις γνώσεις μας

³ Η ενότητα 3 έχει προδημοσιευθεί, σε απλούστερη μορφή, στον συλλογικό τόμο, Σταυρούλας Τσιονόρεμα και Κίτσου Λούη (eds), *Θέματα βιοηθικής: η ζωή, η κοινωνία και η φύση μπροστά στις προκλήσεις των βιοεπιστημών* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013), 253 επ. Η ενότητα 5 παρουσιάστηκε σε συνέδριο της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής και της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας για τα 10 έτη της Συμβάσεως του Oviedo την 12.6.2009 και έχει ομοίως προδημοσιευθεί στον τόμο των πρακτικών του συνεδρίου, *Βιοηθική και Ανθρώπινα Δικαιώματα: τα 10 χρόνια της Σύμβασης του Oviedo* (Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2010), 25 επ. Η ενότητα 6 έχει ομοίως δημοσιευθεί στην *Επιθεώρηση Βιοηθικής* 1 (2007 -2008), 77 επ., η δε ενότητα 9 είναι υπό δημοσίευση στον αναμνηστικό τόμο Θανάση Παπαχρίστου (Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2018), και, όπως και οι ενότητες 7 και 8, την 26.9.2009 και αντιστοίχως την 23.10.2016, έχουν παρουσιασθεί και στο ετήσιο επιστημονικό συνέδριο του προαναφερθέντος Διατμηματικού ΠΜΣ «Βιοηθική» την 21.10.2006 και αντιστοίχως την 8.10.2011. Η ενότητα 10 παρουσιάστηκε και στο Εκπαιδευτικό Σεμινάριο της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής την 5.6.2013. Η ενότητα 14 παρουσιάστηκε και στο Σεμινάριο Βιοηθικής του Τμήματος Μεθοδολογίας Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών την 31.3.2003, έχει δε ομοίως αναρτηθεί στη διαδικτυακή ιστοσελίδα <http://www.phs.uoa.gr/~abatzis/Vassilogiannis.pdf>. Η ενότητα 17 παρουσιάστηκε στο συνέδριο του Ινστιτούτου Βιοϊατρικών Ερευνών «Αθηνά»: «Σύγχρονη Δυτική και Ιπποκρατική Ιατρική Πρακτική», την 11.5.2018, η ενότητα 18 στην ημερίδα της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας και του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου: «Ακεραιότητα και ευθύνη στην επιστημονική έρευνα: ζητήματα δικαίου και βιοηθικής», την 4.12.2018, και η ενότητα 19 στο σεμινάριο της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας: «Ασφαλής άσκηση της επαγγελματικής πρακτικής στην Ψυχιατρική», την 21.1.2019. Στην παρούσα μορφή τους οι προδημοσιευθείσες ενότητες έχουν τύχει εκτενούς επεξεργασίας, περαιτέρω προσαρμογών και (ελπίζω!) βελτιώσεων, χωρίς να απηχούν, ωστόσο, πλήρως τις τωρινές απόψεις μου, τόσο τις μεθοδολογικές όσο και τις ουσιαστικές. Επίσης, για κάποιες περισσότερο θεωρητικές πτυχές των πρακτικών διλημμάτων που εξετάζονται στις επόμενες ενότητες, βλ. τις συμβολές μου, «Βιοτεχνολογία, εγγενείς αξίες και κατηγορητική προστακτική: από τον Dworkin στον Kant», in *Τμητικός Τόμος Νικολάου Κ. Ρόκα* (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2012), 94 επ., «Η ιδέα του πανεπιστημίου και η βιοηθική», in *Σύνταγμα, Δημοκρατία και Πολιτειακοί Θεσμοί: Μνήμη Γιώργου Παπαδημητρίου* (Θεσσαλονίκη - Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013), 425 επ., «Η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια ως εξ υποκειμένου δικαίο: ένα φιλοσοφικό σχόλιο στην ιστορία μιάς έννοιας», in *Αντιλήσωση: Τμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου* (Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2013), 133 επ., οι οποίες, στην πρώτη μορφή τους, παρουσιάστηκαν στο ίδιο ετήσιο επιστημονικό συνέδριο, αντιστοίχως την 5.10.2007, 4.10.2008 και 1.10.2005, όπως και, ευσύνοπτα την 25.9.2010, οι βιοηθικού ενδιαφέροντος αναπτύξεις της μονογραφίας μου, *Πρόσωπα, λόγοι και πράγματα: ιδιοκτησία και μη διανεμητική δικαιοσύνη* (Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία, 2015 [υπό έκδοση]), εν συνεχεία δε οι τελευταίες, εκτενέστερα, υπό τον τίτλο «Demoktesis και res extra commercium: μιά καντιανή απάντηση στον Nozick». και στο Σεμινάριο Βιοηθικής της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής την 26.10.2010 (η σχετική εισήγηση είναι διαθέσιμη στον διαδικτυακό ιστότοπο της Επιτροπής στη διεύθυνση <http://www.bioethics.gr/media/pdf/Seminars/2010-10-26.pdf>). Ειδικά για την ανθρωπίνη κλωνοποίηση (§§ 13.1 επ.), βλ. τη μονογραφία μου, *Ο Κλώνος του Ανθρώπου: ένας επίκαιρος επαπέλεγχος των συνταγματικών ιδεών* (Αθήνα - Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003).

(ως σκοπό καθ' εαυτόν), αλλά να επιλύσουμε *πρακτικά* διλήμματα⁴, η επιτυχής αντιμετώπιση πάντως των εν λόγω διλημμάτων εξαρτάται από τη συνάρθρωση των σχετικών έγκριτων πεποιθήσεών μας σε ένα *συνεκτικό* σύνολο αρχών και κρίσεων (§ 1.11). Θα ειθέσουμε, λοιπόν, και θα επιδιώξουμε να καταστήσουμε κατά το δυνατόν ανάγλυφο και στις παραδόσεις που ακολουθούν έναν εύλογο τρόπο διατυπώσεως των αντίστοιχων προβλημάτων, υιοθετώντας, χωρίς άλλες δεσμεύσεις, διάφορες και διαφορετικές μεθοδολογικές, ηθικές και πολιτικές σκοπιές συλλήψεώς τους. (Εξ άλλου *όλες* οι φιλοσοφικά δόκιμες οδοί οδηγούν στον *σωκρατικό* πυρήνα του προβληματισμού.) Ωστόσο, η διατύπωση των προβλημάτων επικαθορίζει και τη *διαδικασία* τής επιλύσεώς τους (κάτι που ισχύει ασφαλώς και για τα άλλα προβλήματα δικαίου, («εφαρμοσμένης») ηθικής και βιοηθικής που η οικονομία των παραδόσεων δεν μας επέτρεψε να τα εξετάσουμε ειδικώς⁵). Και αυτό, αν το κατορθώσουμε, αρκεί.

Η ακολουθητέα μέθοδός μας είναι εκείνη της *αναστοχαστικής ισορροπίας* (§§ 1.11, 5.2): δεν έχουμε τη δυνατότητα να λάβουμε μέρος στη σχετική διαβούλευση, ως προς την εν προκειμένω *νομιμοποιημένη* άσκηση του κρατικού *εξαναγκασμού*, παρά επικαλούμενοι τις πλέον *έγκριτες* ηθικές και πολιτικές πεποιθήσεις μας. (Δεν μαθαίνεις κολύμβηση παρά κολυμπώντας⁶.) Ωστόσο, αυτές οι πεποιθήσεις μας δεν αποτελούν *τίτλους* παρά στο φως του *κριτικού αναστοχασμού*: των *καλύτερων*, δηλαδή, ηθικών και πολιτικών αρχών. Οι αρχές αυτές είναι καλύτερες, ακριβώς επειδή δικαιολογούν πλήρως τον κρατικό παρεμβατισμό ή, με άλλα λόγια, τα δικαιώματά μας ως (καντιανούς) τίτλους *εξαναγκασμού* που επιτρέπουν τη συνύπαρξή μας υπό συνθήκες *ελευθερίας και ισότητας*⁷: *εντός*, δηλαδή, της εννόμου τάξεως.

Τα ζητήματα που ακολουθούν θέτουν διλήμματα *εφαρμοσμένης* ηθικής μόνον κατά την ορολογία ενός φιλοσοφικού συρμού: *δεν* προϋποθέτουν κάποια *προκατασκευασμένη* θεωρία ούτε αποτελούν τον φτωχό συγγενή της μεγάλης Μεταφυσικής ή Οντολογίας: αντιθέτως, απολαύουν του καθεστώτος της *αυτοτέλειας* του *σωκρατικού ελέγχου*: μεταφυσικοί ή οντολογικοί ισχυρισμοί στην ονομαστική αξία τους αποδεικνύονται εν προκειμένω απλώς ασήμαντοι⁸.

⁴ Πρβλ. Christine M. Korsgaard, «Realism and Constructivism in Twentieth-Century Moral Philosophy», in *The Constitution of Agency: Essays on Practical Reason and Moral Psychology* (Oxford: Oxford University Press, 2008), ιδίως 321 επ.

⁵ Βλ., από την ελληνική βιβλιογραφία, στην προαναφερθείσα συλλογή της Εθνικής Επιτροπής, Βιοηθικής, *Θέσεις για σύγχρονα προβλήματα: κείμενα 2000 - 2007*, τις αποφάσεις και τις επιστημονικές ειθέσεις της, ως προς τα ειδικά ζητήματα, π. χ., των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών (9 επ.), των γενετικών δεδομένων (65 επ.), της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (117 επ.), των μεταμοσχεύσεων (285 επ.) και των προγεννητικών και προεμφυτευτικών διαγνώσεων (357 επ.). Βλ., επίσης, για το ζήτημα των ερευνών σε βλαστοκύτταρα, Παύλου Κ. Σούρα, «Τα βλαστοκύτταρα στη βιοϊατρική έρευνα: βασικά ηθικά προβλήματα», *Ισοπολιτεία* 5 (2001), 207 επ., και για το μάλλον παραμελημένο ηθικό ζήτημα του γήρατος, του ίδιου, «Η ηθική σημασία του γήρατος», in Σταυρούλας Τσινόρεμα και Κίτσου Λούη (eds), *Θέματα βιοηθικής*, 115 επ.

⁶ Πρβλ. G. W. F. Hegel, *System der Philosophie: Erster Teil. Die Logik*, in *Sämtliche Werke*, τ. 8^{ος} (Stuttgart: Friedrich Frommann Verlag, 4^η έκδ. 1964), 54 επ.

⁷ Βλ., αναλυτικά, *Πρόσωπα, λόγοι και πράγματα*, §§ 6.1 επ.

⁸ Βλ., *ό. π.*